

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83.115>

С. С. Гасанханли

ТРАДИЦІЙНІ СУСПІЛЬСТВА ЯК СКЛАДНИКИ РЕГІОНАЛЬНИХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ПІДСИСТЕМ

Постановка проблеми. У теорії систем була закладена можливість розгляду частин «великої системи» в якості підсистем, незважаючи на певну цілісність планетарної міжнародної системи, в ній неминучі онтологічні розриви обумовлені тим, що ряд міжнародних взаємодій не вписуються в неї і володіють певною автономією, а також і тим, що існують приватні закономірності, пов'язані зі специфікою (перш за все географічною, територіально-економічною, цивілізаційною, культурною, етнопсихологічною) функціонування частин системи, тобто підсистем.

Ці вузлі (приватні) закономірності описують функціонування регіональних і субрегіональних підсистем, тобто сукупності специфічних міжнародних взаємодій, в основі яких лежить загальна географічна і культурно-цивілізаційна приналежність. Сьогодні в межах універсального міжнародного права активно розвиваються регіональні міжнародно-правові підсистеми. Слід зупинитися і на тих країнах, яким притаманні ознаки традиційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досить мало авторів досліджували та аналізували традиційне суспільство як таке, що входить до складу регіональних підсистем. Серед авторів, що досліджували питання регіональних підсистем можна відзначити роботи вітчизняних науковців, зокрема В. Афанасьєва, І. Бураковського, М. Воротнюка, С. Гриневецького, О. Гончаренка, В. Дергачова, С. Жильцова, О. Левицького, В. Романенка, Л. Чекаленко та інших, а також зарубіжних – А. Аслунда, Р. Асмуса, Б. Баласса, М. Валя, Ж. Дюрозеля, З. Загурського, Д. Канна, М. Кітінга, Дж. Маркофора, В. Іноземцева, Ф. Тоді, Е. Фрея, Б. Хокінга.

Метою статті є дослідження питання входження традиційного суспільства до регіональних міжнародно-правових підсистем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регіональна підсистема – це сукупність держав, об'єднаних географічним фактором (що має на увазі територіальну близькість), наявність спільних інтересів, які лежать в основі дій держав в підсистемі, наявність загальних інститутів, організацій, об'єднань і норм в різних сферах життєдіяльності людини (економіці, торгівлі, безпеці, політиці). Держави підсистеми повинні об'єднувати схожа культура і загальний історичний досвід [2, с. 144].

Визначення поняття регіоналізації вимагає визначити поняття регіоналізму як взаємозалежності країн і виходу інтересів національних суб'єктів за їх межі, але в національних рамках, або як формування економічних спільнот сусідніх країн за допомогою торгових угод преференційного типу. Класифікація і типологія є «горизонтальною» і «вертикальною» за способами диференціації простору / території відповідно за кількісними і якісними критеріями. Класифікація і типологія в міжнародних дослідженнях переважно пов'язана з диференціацією держав – основних суб'єктів міжнародно-політичного процесу за географічною ознакою або іншою

критерію: скажімо, демократичні держави з розвинутою ринковою економічною системою, нові індустріальні держави, надвеликі індустріальні держави з країнами, що розвиваються або перехідними економіками, «невдалі» держави (failed states), держави-ізгої (rogue states) або ж «вертикальні» угруповання, які належать до «першого», «другого», «третього» світу / ешелону розвитку з різним вмістом кожної з цих категорій [2, с. 145].

Межі між категоріями в таких класифікаціях і типологіях досить розмиті й іноді, незважаючи на наявність кількісних характеристик, суб'єктивні, хоча типології можуть мати в своїй основі застосування математичних методів для аналізу якісних критеріїв. Як правило, в типологіях і класифікаціях найбільша увага приділяється географічній / історичній близькості або ступеню вираженості обраного критерію в межах існуючих державних кордонів.

Поняття «регіон» досить багатозначне. По-перше, цей термін може відноситися як до внутрішньодержавного поділу простору, так і до поділу світового простору (зовнішньополітичного, або міжнародно-політичного розуміння регіону). По-друге, регіон може визначатися по групі ознак, або за базовою функції, яка є основною для того чи іншого дослідження (географічні, економічні, геополітичні, соціокультурні регіони) [3, с. 382].

Регіон може являти собою політико-географічний образ певної території і тим самим демонструвати характерні риси та закономірності її розвитку. У вітчизняній науці аналіз специфіки регіонального рівня з точки зору системного підходу висловився в ідею міжнародно-політичного регіону, який розглядався як «відносно самостійна підсистема міждержавних відносин, об'єднаних насамперед спільністю певних, властивих саме даному регіону політичних проблем і відповідних їм відносин».

Це визначення засноване на визначенні політичного регіоналізму як взаємовідносин географічної групи суміжних національних держав, які мають ряд загальних характерних рис, високим рівнем взаємодії. Регіоналізація передбачає найтіснішу політичну, економічну і культурологічну взаємозалежність сусідніх країн. Під терміном «регіоналізація» в літературі і житті в дійсності розуміються три різних за змістом явища: відродження / підйом регіональних держав (неформалізовані розуміння регіоналізації у світовій політиці); формування регіональних інтеграційних угруповань; політичну основу, мотиви, імпульси і рушійні сили регіоналізму [3, с. 383].

Розподіл світу на регіональні підсистеми і регіони виходить з широкого визначення поняття регіон. Географічні макрорегіони: Азія, Америка, Європа, Австралія і Океанія, регіони (субрегіон) діляться за таким же принципом. Тому, регіон – сукупність явищ у міжнародному житті, що протікають в певних територіально-часових координатах, об'єднаних загальною логікою таким чином, що ця логіка і координати її існування є взаємообумовленими.

Традиційне суспільство входить до складу регіональної підсистеми. Увага до традиційного суспільства обумовлена кардинальними змінами в світогляді людства. На цьому етапі розвитку соціум є різномірним, в ньому вимушено співіснують багаті і бідні, високоосвічені і ті, що не мають початкової освіти, віруючі й атеїсти.

Сучасне суспільство потребує індивідів, соціально адаптованих, морально стійких і володіють прагненням до самовдосконалення. Саме ці якості формуються в ранньому віці в родині. Традиційне суспільство найбільш відповідає критеріям виховання в людині прийнятних якостей [4, с. 61].

Прикладом традиційного суспільства можуть служити приклади з історії: наприклад, історія Стародавнього Єгипту, Риму, Київської Русі тощо. Але і в сучасному світі можна зустріти країни з деякими принципами традиційного суспільства, наприклад, Саудівська Аравія – держава з абсолютною монархією, розподілом на стани і з низькою соціальною мобільністю (практично не можлива). Країна в Північній Африці (Алжир) обробляють головним чином зернові, виноград, овочі, фрукти. Країна на північному сході Африки (Ефіопія), у якій частка в ВВП (%): промисловість – 12, сільське господарство – 54. Головна галузь сільського господарства – рослинництво [4, с. 62].

Традиційне суспільство (його ще називають простим і аграрним) – це суспільство з аграрним укладом, малорухомими структурами і способами соціокультурної регуляції, засновані на традиціях. Поведінка індивідів в ньому строго контролюється, регламентується звичаями і нормами традиційної поведінки, усталеними соціальними інститутами, серед яких найважливішими будуть сім'я, громада. Відкидаються спроби будь-яких соціальних перетворень, нововведень. Для нього характерні низькі темпи розвитку, виробництва. Важливим для цього типу суспільства є усталена соціальна солідарність, що встановив ще Дюркгейм, вивчаючи суспільство австралійських аборигенів.

Традиційне суспільство характеризується природним поділом і спеціалізацією праці (переважно по статеві-віковим ознакам), персоналізацією міжособистісного спілкування (безпосередньо індивідів, а не посадових або статусних осіб), неформальним регулюванням взаємодій (нормами неписаних законів релігії і моральності), обмеженістю членів відносинами спорідненості (сімейним типом організації спільності), примітивною системою управління спільністю (спадковою владою, правлінням старійшин) [8, с. 139].

Громадський уклад в традиційному суспільстві характеризується жорсткою становою соціальною ієрархією, існуванням стійких соціальних спільностей (особливо в країнах Сходу), особливим способом регуляції життя суспільства, заснованому на традиціях, звичаях. Ця організація суспільства фактично прагне зберегти в незмінному вигляді соціокультурні підвалини життя.

Для традиційного суспільства характерні: традиційна економіка, або переважання аграрного укладу (аграрне суспільство), стабільність структури,

становою організація, низька мобільність. У традиційному суспільстві переважають колективістські установки, індивідуалізм не вітається (так як свобода індивідуальних дій може призводити до порушення заведеного порядку, перевіреного часом). В цілому для традиційних суспільств характерне переважання колективних інтересів над приватними, в тому числі примат інтересів наявних ієрархічних структур. Цінується не стільки індивідуальна дієздатність, скільки те місце в ієрархії (чиновницької, станової, кланової), яке займає людина. Як зазначає Еміль Дюркгейм у своїй роботі «Про поділ суспільної праці», що в суспільствах меха-

нічної солідарності (примітивних, традиційних), індивідуальна свідомість цілком знаходиться поза «Я» [8, с. 140].

Традиційні суспільства, як правило, авторитарні і не плюралістичні. Авторитаризм необхідний, зокрема, для припинення спроб недотримання традицій або їх зміни. У традиційному суспільстві, як правило, переважають відносини перерозподілу, а не ринкового обміну, а елементи ринкової економіки жорстко регулюються. Це пов'язано з тим, що вільні ринкові відносини підвищують соціальну мобільність і змінюють соціальну структуру суспільства (зокрема, руйнують клановість); система перерозподілу може регулюватися традицією, а ринкової ціни – немає; примусовий перерозподіл перешкоджає «несанкціонованому» збагаченню/збіднення як окремих людей, так і станів. Переслідування економічної вигоди в традиційному суспільстві часто морально засуджується, протиставляється безкорисливій допомозі.

У традиційному суспільстві більшість людей все життя живе в локальному співтоваристві (наприклад, селі), зв'язки з «великим суспільством» досить слабкі. При цьому родинні зв'язки, навпаки, дуже сильні [10, с. 107].

Історик Л.Я. Жмудь зазначає: «Протягом десятків тисяч років життя переважної більшості дорослих людей була підпорядкована завданням виживання і тому залишала для творчості і неугілітарного пізнання ще менше місця, ніж для гри. Життя трималося на традиції, ворожих будь-яких нововведень, всякий серйозний відступ від заданих норм поведінки несло загрозу всьому колективу».

Відмінні риси традиційного суспільства проявляються у всіх сферах життєдіяльності: духовній, політичній, господарській, економічній. Головним багатством традиційного суспільства є влада, яка цінується вище, ніж закон або право. Армії і церкві належить чільна роль. Формою правління в державі в епоху традиційних суспільств була переважно монархія. У більшості країн представницькі органи влади не мали самостійного політичного значення. Так як найбільшою цінністю виступає влада, то вона не потребує обґрунтувань, а переходить до наступному вождю у спадок, її джерелом є Божа воля. Влада в традиційному суспільстві деспотична і зосереджена в руках однієї людини [10, с. 108].

Традиційне і сучасне суспільство тісно взаємопов'язані. Саме в результаті еволюції першого виду соціуму людство вийшло на інноваційний шлях розвитку. Сучасне суспільство характеризується досить швидким розвитком технологій, безперервною модернізацією. Культурна дійсність також схильна до змін, що обумовлює нові життєві шляхи для наступних поколінь. Для сучасного суспільства характерний перехід від державної форми власності до приватної, а також нехтування індивідуальними інтересами. Деякі риси традиційного суспільства притаманні і сучасному. Але, з точки зору європоцентризму, воно є відсталим через закритості від зовнішніх зв'язків та інновацій, примітивним, тривалим характером змін.

Автор розглядає традиційне суспільство в Африці (Ефіопія, Алжир). У міжнародних відносинах незалежних держав Африки з країнами, що розвиваються (Азія, Латинська Америка) при наявності певної політичної єдності, наприклад в рамках Руху неприєднання, а також в ООН, інших міжнародних організаціях, відбуваються зіткнення тенденцій по таким, зокрема, питанням, як оцінка діяль-

ності ТНК, військової присутності країн Заходу, боротьби за новий міжнародний економічний порядок, революційних подій в окремих країнах. Однак ці суперечності не набувають антагоністичного характеру і в цілому зберігається прагнення до спільних дій на міжнародній арені на захист спільних інтересів [1].

Наприклад, Ефіопія – відстала аграрна держава. Валовий внутрішній продукт (ВВП) у 2006 році склав 71,6 млрд доларів США (68 місце у світі); що у перерахунку на одну особу становить 1 тис. доларів (176 місце у світі). За даними Index of Economic Freedom, The Heritage Foundation, темп падіння ВВП становив 1%. Промисловість разом із будівництвом становить 12,9% від ВВП держави; аграрне виробництво разом з лісовим господарством і рибальством – 46,7%; сфера обслуговування – 40,4%. Зайнятість активного населення у господарстві країни розподіляється наступним чином: 8% – промисловість і будівництво; 80% – аграрне, лісове і рибне господарства; 12% займає сфера обслуговування

Основні торговельні партнери Ефіопії: Китай, США, Саудівська Аравія, Німеччина, Японія. Держава експортує каву, шкіру. Основні покупці: Німеччина (15,5%); Китай (10,5%); Японія (8,5%). У 2006 році вартість експорту склала 1,1 млрд доларів США. Держава імпортує: промислові вироби, продукти харчування, паливо, мастильні матеріали. Основні імпортери: Саудівська Аравія (14,7%); Китай (12,6%); США (12%). У 2006 році вартість імпорту склала 4,1 млрд доларів США [1].

Більшість незалежних країн Африки в своєму підході до міжнародних відносин враховує, що міцний мир на континенті не може бути забезпечений, поки існують колоніалізм, неоколоніалізм, расизм, сіонізм, іноземне панування. Тому в зовнішній політиці незалежних країн Африки все більша увага приділяється проблемам війни і миру, загальної безпеки, роззброєння, боротьби за збереження і поглиблення розрядки напруженості.

Вкрай несприятливі наслідки для інтересів міжнародної безпеки мають численні внутрішні й міждержавні конфлікти в різних районах Африки. За постколоніальний період на континенті було зафіксовано 35 збройних конфліктів, в ході яких загинуло близько 10 млн. Чоловіки, значна частина з яких – цивільне населення. Ослаблення військово-політичного втручання в справи Африки з боку наддержав спочатку привело до зниження числа і інтенсивності конфліктів в регіоні, проте незабаром відновилися старі і спалахнули нові чвари, в яких боротьба різних політичних сил вже не маскувалася протистоянням Сходу і Заходу, а широко живилася традиційними етнічними, конфесійними та клановими протиріччями.

У 90-і роки військові дії велися на території більш ніж півтора десятків африканських держав. Особливо великі руйнування війни і збройні етнічні конфлікти принесли в Анголі, Ефіопії, Ліберії, Мозамбіку, Сомалі, Чаді, Мавританії, Сенегалі, Західній Сахарі, Судані, Уганді, Малі, Бурунді і Руанді. Подолання їх наслідків зажадає декількох десятиліть, причому ймовірність рецидивів конфронтації поки залишається високою [5]. У зв'язку з цим, соціально-економічні та політичні характеристики Африканського континенту прирікають переважна більшість країн регіону на постійну нестабільність, а висока ймовірність нового витка кризового розвитку блокує і міжнародні зусилля з подолання цієї ситуації. Загалом, на їхню думку, Африка була, є і буде «джерелом підвищеної небезпеки» в системі міжнарод-

них відносин. Однак, незважаючи на серйозність загроз регіонального і глобального масштабу, що відзначаються на Африканському континенті, світовий порядок, що складається на межі третього тисячоліття, буде визначатися не тільки тими факторами, які цілком очевидні сьогодні, але і новими перспективними тенденціями.

Світ і нормалізація обстановки служать попередніми умовами поліпшення економічного і соціального стану на Африканському континенті. Одночасно обережний оптимізм щодо подолання військових конфліктів багато в чому пов'язаний з поліпшенням основних показників економічного зростання, характерним останнім часом для більшості африканських держав [5].

Роль Африки в сучасних міжнародних відносинах складна і багатогранна. Припинення збройних конфліктів, створення умов для економічного відродження і підвищення ефективності іноземної допомоги африканським країнам є на сучасному етапі ключовими завданнями в системі зовнішньополітичних пріоритетів глобального розвитку. Були окреслені позитивні зрушення на всіх перерахованих напрямках, не знімаються з порядку денного багато інших питань, від вирішення яких буде залежати формування перспективних тенденцій широкої міжнародної взаємодії в Африці і навколо неї, а також укріплення зовнішніх зв'язків Африки з іншими країнами.

У недалекому майбутньому світове співтовариство звернеться до активнішого пошуку регіональних рішень демографічних, екологічних, енергетичних і ряду інших проблем Африканського континенту. Нова сфера зовнішньополітичної взаємодії може виникнути в результаті розширення зав'язків африканських держав з країнами Південної і Південно-Східної Азії.

Висновки. Зазвичай-правова система є різновидом правових систем традиційного типу, відрізняючись в минулому і сучасних умовах регіональним, а не національно-державним статусом, представляючи собою історично початкову форму багатьох розвинених правових систем, заснованих на різних традиціях права. У той же час правова система традиційного суспільства є моделлю регіонального типу, органічно включає локальні підсистеми. Традиційне суспільство входить до складу регіональних міжнародно-правових підсистем.

Література

1. Африка в современной концепции международной безопасности. – Режим доступу: <https://www.sworld.com.ua/index.php/ru/legal-and-political-science-311/constitutional-and-international-law-311/7720-africa-in-the-modern-conception-of-international-security>.

2. Барыгин И.Н. Международная регионалистика : учеб. для вузов / И.Н. Барыгин. СПб. : Питер, 2009. 384 с.

3. Буткевич О.В. Регіоналізм стародавнього міжнародного права як попередник становлення міжнародно-правових підсистем сучасності / О.В. Буткевич // Український щорічник міжнародного права. 2007. К. : Українська Асоціація міжнародного права; ВД «Промінь», 2010. с. 380–408.

4. Зубар І.В. Інституційні засади функціонування регіональних підсистем сучасного міжнародного права / І.В. Зубар // Альманах міжнародного права. 2015. Вип. 7. С. 59–72. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2015_7_8.

5. Звичаєве право в сучасних правових системах Африки і Мадагаскару. – Режим доступу: <http://readbookz.net/book/176/6015.html>.

6. Кулматов К.Н. Региональные аспекты международных отношений / К.Н. Кулматов, А.В. Митрофанова. М. : Восток-Запад, 2010. 536 с.

7. Міжнародне право: Основні галузі : Підручник / За ред. В.Г. Буткевича. К. : Либідь, 2014. 816 с.
8. Международное право = Volkerrecht / Вольфганг Граф Витцтум, М. Боте, Р. Дольцер и др.; пер. с нем. Т. Бекназара, А. Насыровой, Н. Спица; науч. ред. Т.Ф. Яковлева; пред., сост. В. Бергманн. М. : Инфотропик Медиа, 2011. 478 с.
9. Міжнародне право: підручник / за ред. В.А. Ліпкан. К. : КНТ, 2010. 752 с.
10. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право : навч. посібник / Н.В. Пронюк. 2010. 280 с.

Анотація

Гасанханли С. С. Традиційні суспільства як складники регіональних міжнародно-правових підсистем. – Стаття.

Сьогодні в межах універсального міжнародного права досить активно розвиваються регіональні міжнародно-правові підсистеми. У статті розглянуто питання віднесення традиційного суспільства до складників регіональних міжнародно-правових підсистем. Здійснено аналіз поняття регіональної міжнародно-правової підсистеми, традиційного суспільства. Так, регіональна підсистема є сукупністю держав, що об'єднані географічним фактором, наявністю спільних інтересів, що лежать в основі дій держав у підсистемі, наявністю загальних інститутів, організацій, асоціацій та норм у різних сферах людської діяльності (економіка, торгівля, безпека, політика). Держави підсистеми поєднують подібну культуру та загальний історичний досвід.

Поділ світу на регіональні підсистеми та регіони виходить із широкого визначення регіону. Географічні макрорегіони: Азія, Америка, Європа, Австралія та Океанія, регіони (субрегіон) поділяють той же принцип.

Громадський уклад в ньому характеризується жорсткою становою соціальною ієрархією, існуванням стійких соціальних спільнот (особливо в країнах Сходу), особливим способом регуляції життя суспільства, заснованому на традиціях, звичаях.

У статті надана характеристика традиційного суспільства, визначені характерні ознаки. Так, традиційне суспільство (або індустріальне) – це найтриваліша із трьох стадій, її історія нараховує тисячі років. Більшість своєї історії людство провело саме у традиційному суспільстві. Це суспільство з аграрним укладом, мало динамічними соціальними структурами та із заснованим на традиції способом соціокультурної регуляції. У традиційному суспільстві головним виробником є не людина, а природа. Поведінка індивідів в такому суспільстві регламентується звичаями, нормами, соціальними інститутами. Звичаї, норми, інститути, освячені традиціями, вважаються непорушними, не допускають навіть думки про їх зміну.

На прикладі деяких країн з елементами традиційного суспільства визначена їх роль у міжнародних відносинах.

Ключові слова: регіональні міжнародні підсистеми, традиційне суспільство, правова система, звичаї, традиції, держава, країни Сходу, країни Африки, міжнародне право, міжнародні відносини.

Summary

Hasankhanli S. S. Traditional societies as components of regional international legal subsystems. – Article.

Today the regional international legal subsystems are developing quite actively within the frameworks of the universal international law. The article disclosed the issue of relating the traditional society to the components of the regional international legal subsystems. The concepts of regional international legal subsystem and traditional society were analyzed. Therefore, the regional subsystem is a set of states united by the geographic factor and existence of common interests, lying in the basis of the governmental behaviour in the subsystem, and existence of general institutions, organizations, associations and regulations in the different spheres of human activity (such as economy, trade, security, and policy).

The states relating to subsystems combine the similar culture and total historic experience. The division of the world into regional subsystems and regions is based on a broad definition of the region. Geographic macro-regions include Asia, America, Europe, Australia and Oceania, and regions (sub-regions) share the same principle.

The civil order in it is characterized by the rigid social hierarchy, existence of stable social communities (especially in the Eastern countries), and special method of society regulation based on the traditions and customs.

The article describes the characteristics of traditional society and defines the characteristic features. Thus, a traditional (or industrial) society is the longest of the three stages which historically lasts the thousands of years. Most of its history, mankind spent in the traditional society. It is a society with an agrarian order, not very dynamic social structures and sociocultural regulation method based on the tradition. In the traditional society the main producer is not a human, but the nature. The behavior of individuals in such

society is governed by the customs, regulations and social institutions. Customs, regulations, institutions, consecrated by traditions, are considered to be inviolable, and they do not even allow the thought about changing them.

Their role in the international relations is determined based on the example of some countries with the elements of traditional society.

Key words: regional international subsystems, traditional society, legal system, customs, traditions, state, Eastern countries, countries of Africa, international law, international relations.